

DR. IEVA ŠENAVIČIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

UNITŲ BAŽNYČIOS VALDYMAS RUSIJOS IMPERIJOJE 1796–1839 m.

Straipsnis, paremtas publikuotais šaltiniais, skiriamas aptarti Unitų Bažnyčios politinio ir administracinio valdymo ypatumams 1796–1839 m. buvusiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse, Rusijai atitekusiose po Abiejų Tautų Respublikos III padalijimo. Šiuo laikotarpiu, sutapusiu su Pavolo I ir Aleksandro I (1876–1825 m.), o vėliau – Nikolajaus I viešpatavimo metais, pertvarkant Unitų Bažnyčios politinį ir administracinį valdymą, reiškėsi skirtingos rusų valdžios politikos Unitų Bažnyčios atžvilgiu tendencijos.

Pavolo I ir Aleksandro I Unitų Bažnyčios politinio ir administracinio valdymo pertvarkymai iš esmės neturėjo antiunijinių tikslų. Tie pertvarkymai buvo unifikaacinio pobūdžio ir atspindėjo bendrą Rusijos valstybės siekį priartinti kitatikių konfesijų valdymą prie Stačiatikių Bažnyčios valdymo būdo. Unitų Bažnyčios politinė priežiūra buvo vykdoma per Katalikų Bažnyčios politinės priežiūros institucijas; tai rodė rusų valdžios požiūrį į unitus kaip į nesavarankišką konfesinį darinį su neaiškia ateitimi. 1804–1809 m. stiprėjant Katalikų Bažnyčios įtakai Unitų Bažnyčiai, Unitų Bažnyčios vadovai ėmėsi mažinti katalikybės įtaką, tatau matyti iš kai kurių jų inicijuotų šios Bažnyčios valdymo pertvarkymų.

Unijos likvidavimo strategija 1796–1839 m. laikotarpiu buvo suformuluota Nikolajaus I valdymo metais. Kadangi atvira prievartinė Jekaterinos II antiunijinė politika žemėse, kur vyravo katalikai, buvo sunkiai įmanoma, Nikolajaus I unitų politikos savitumas buvo Unitų Bažnyčios pagrindų naikinimas iš vidaus, unitų dvasininkijos rankomis. Tokios politikos galimybė tuo metu atsirado dėl sustiprėjusios įtampos tarp Unitų Bažnyčios hierarchų ir Katalikų Bažnyčios dėl įtakos (lotynizacija, prozelitizmas) bei privilegijų (ypač politinio ir administracinio Unitų Bažnyčios valdymo srityse), taip pat dėl didėjusio socialinio, kultūrinio, ideologinio atotrūkio tarp diecezinės ir vienuolinės unitų dvasininkijos, tam atotrūkiui įtakos taip pat turėjo katalikybė.

Unitų Bažnyčios politinio ir administracinio valdymo panoramoje Nikolajaus I metais skirtingi du laikotarpiai. Pirmuoju laikotarpiu (1827–1831 m.) svarbiausi Unitų Bažnyčios valdymo pakeitimai turėjo tikslą atriboti jos politinį ir administracinį valdymą nuo Katalikų Bažnyčios valdymo, šiuo požiūriu buvo itin reikšmingas 1828 m. balandžio 22 d. caro įsakas „Dėl Graikų unitų dvasinės kolegijos įkūrimo“. Antrojo laikotarpio (1832–1839 m.) Unitų Bažnyčios valdymo savitumas buvo jos politinio valdymo atskyrimas nuo bendro kitatikių valdymo ir sukonzentravimas stačiatikių valdymo institucijose. Valdymo reorganizacija pasibaigė religiniu Unitų Bažnyčios sujungimu su Stačiatikių Bažnyčia.

Rusijos imperijos Stačiatikių Bažnyčios ir Unitų Bažnyčios santykiai nuo seno buvo įtempti. Abipusė antipatija siekė Brastos unijos laikus ir Stačiatikių Bažnyčios pretenzijas teisiškai tvarkyti Rytų krikščionybės išpažinėjus, gyvenusius už Rusijos ribų. Todėl kai Rusija perėmė savo žinion Abiejų Tautų Respublikos Unitų Bažnyčios reikalus, nepaisant religinės tolerancijos, deklaruotos padalijimų sutartyse, 1793–1795 m. ši Bažnyčia buvo faktiškai sunaikinta Ukrainoje ir gerokai susilpninta Baltarusijoje, Valdantysis Senatas Jekaterinos II pavedimu 1794 m. parengė unijos panaikinimo projektą¹.

Po Jekaterinos II mirties iki Unitų Bažnyčios likvidavimo veikė skirtingos rusų valdžios politikos kryptys Unitų Bažnyčios atžvilgiu; tas kryptis iš dalies atspindėjo šios Bažnyčios politinis ir administracinis valdymas. Straipsnyje, pasiremdami publikuotais šaltiniais, ir apžvelgsime Unitų Bažnyčios politinio ir administracinio valdymo ypatumus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse, prijungtose prie Rusijos po Abiejų Tautų Respublikos III padalijimo, pradedant Pavelo I valdymu, iki Bresto unijos panaikinimo.

Pavelo I ir Aleksandro I valdymo metai pasižymėjo permainingu viltimis, bandymais derinti reformas ir feodalinį absoliutizmą. Prijungtose gubernijose buvo įvestas ypatingas valdymas, pritaikytas vietos tradicijoms. Tokia politika siekta išvengti prieštaravimų tarp įvairių tautybių ir tikėjimų gyventojų stiprėjimo šalies viduje, kai po Prancūzijos revoliucijos kilo grėsmė Europos absoliutizmui², taip pat palenkti į savo pusę vyraujančius vietos visuomenės sluoksnius, kurių atstovų dauguma išpažino katalikų religiją³. Požiūris į kitatikius įgavo tolerancijos atspalvių. Pavelas I skelbė, jog tikėjimo laisvė ir jos suteikimas kiekvienai religijai sulig sąžinės įsitikinimais yra geriausias būdas išsaugoti skirtingų konfesijų gyventojų ramybę ir tylą⁴.

Sušvelnėjusi imperinės valdžios politika buvo palankesnė ir Unitų Bažnyčiai, pirmiausia tai pajuto jos administracinis valdymas. Pradedant 1798 m. siekta atkurti ir sutvarkyti unitų vyskupijas bei jų institucijas. Jekaterinos II valdymo pabaigoje Rusijoje veikė vienintelė Baltarusijos (Polocko) vyskupija⁵. 1798 m. iš Polocko vyskupijos buvo atskirtos dar dvi – Lucko ir

¹ Ж.Д. Бантыш-Каменский, *Историческое известие о возникшей в Польше унии*, Вильна, 1866.

² П.Черкасов, Д. Чернышевский, *История императорской России*, Москва, 1994, p. 233–234.

³ Е.Н.Филатова, *Конфессиональная политика царского правительства в Беларуси. 1772–1860 гг.* Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Минск, 2001, p. 51.

⁴ 1797 m. balandžio 3 d. caro įsakas, *Полное собрание законов Российской империи* (toliau – PSZ), I, т. 24, № 17904.

⁵ 1795 m. rugsėjo 6 d. imperatorės įsakas, PSZ, I, т. 23, Nr. 17384, 17391.

Bresto vyskupijos⁶. Vyskupijose buvo atkurtas dekanatų tinklas. Atkurtos kapitulos ir konsistorijos, jos priskirtos vyskupų kompetencijai.

Unitų Bažnyčios politinio valdymo pertvarkymai tuo metu rodė mėginimus priartinti kitatikių konfesijų valdymą prie Stačiatikių Bažnyčios valdymo būdo⁷ ir atspindėjo bendras visų Rusijos imperijos Bažnyčių valdymo tendencijas. Unitų Bažnyčiai, kaip ir Katalikų Bažnyčiai, aukščiausiaja valdžia buvo nurodyta caro valdžia, uždrausti tiesioginiai ryšiai su popiežiumi, o vienuolių ordinams – su ordinų generolais už Rusijos ribų⁸. Apibrėžtas antraeilis („терпимый“ – pakantumo) šių religijų ir Bažnyčių statusas: oficialiai paskelbta, kad stačiatikių tikėjimas Rusijos imperijoje yra vyraujantis, tik Stačiatikių Bažnyčiai pripažinta teisė skatinti pereiti į savo tikėjimą kito tikėjimo atstovus⁹.

Unitų Bažnyčios politinė priežiūra vykdyta per Katalikų Bažnyčios politinės priežiūros institucijas. 1797 m. prie Kuršo, Estijos ir Suomijos reikalų justicinės kolegijos buvo įkurtas Romos katalikų reikalų departamentas, jam drauge pavesta tvarkyti ir unitų reikalus¹⁰. Departamentui formaliai vadovavo justicinės kolegijos pirmininkas, tačiau faktiškai, pagal stačiatikių valdymo modelį – pasaulietis prokuroras stačiatikis.

Po metų departamentas buvo atskirtas nuo justicinės kolegijos¹¹, jo vadovu tapo Mogiliavo arkivyskupas metropolitas. 1801 m. Romos katalikų reikalų departamentas buvo pertvarkytas į Romos katalikų dvasinę kolegiją¹². Nekanoniškai įkurta Peterburge, nepriklausoma nuo popiežiaus ir pavaldi Valdančiajam Senatui bei carui, Kolegija tapo aukščiausiaja katalikų ir unitų dvasine ir bažnytine valdžia Rusijos imperijoje¹³.

⁶ 1798 m. balandžio 28 d. caro įsakas, *PSZ*, I, t. 25, Nr. 18503. Lucko vyskupija apėmė Voluinę, Podolę ir Kijevo guberniją, Bresto vyskupija – Vilniaus ir Gardino gubernijas.

⁷ Rusijos Stačiatikių Bažnyčios galva buvo caras, kuris skyrė jos valdymo organo Švenčiausiojo Sinodo narius ir jiems vadovavusį pasaulietį. Caro rankose buvo tiek bendroji Stačiatikių Bažnyčios politika, tiek vyskupų skyrimas, Bažnyčios administraciniai bei struktūriniai pertvarkymai.

⁸ 1795 m. rugsėjo 6 d. imperatorės įsakas, *PSZ*, I, t. 25, Nr. 18949.

⁹ 1797 m. kovo 18 d. ir balandžio 3 d. caro įsakai, *PSZ*, I, t. 17, Nr. 17879, 17904; 1799 m. kovo 17 d. ir balandžio 29 d. caro įsakai, ten pat, t. 25, Nr. 18892, 18949.

¹⁰ 1797 m. vasario 26 d. caro įsakas, *PSZ*, I, t. 24, Nr. 17836.

¹¹ 1798 m. sausio 26 d. caro įsakas, *PSZ*, I, t. 25, Nr. 18345.

¹² 1801 m. lapkričio 13 d. caro patvirtintas Senato pranešimas, *PSZ*, I, t. 26, Nr. 20053.

¹³ Kolegija sprendavo dvasininkijos bei tikinčiųjų apeliacines, skyrybų bylas, kurios nebuvo išspręstos vyskupijų konsistorijose, siūlydavo valdžiai tvirtinti vyskupų, prelatų, vienuolynų viršininkų kandidatūras, turėjo teisę priimti skundus prieš vyskopus, spręsti administracinius vyskupijų ir vienuolynų valdymo klausimus, kaupė informaciją apie vienuolijas,

Nuo 1811 m. Kolegija tapo atskaitinga naujai įsteigta Vyriausiajai kitatikių dvasinių reikalų valdybai. Valdyba turėjo ministerijos teises¹⁴, 1817–1824 m. veikė kaip Dvasinių reikalų ir liaudies švietimo ministerijos, 1825–1832 m. – kaip Liaudies švietimo ministerijos padalinys¹⁵. Katalikų ir Unitų Bažnyčioms primestasis valdymo būdas leido pasaulietinei valdžiai kontroliuoti Bažnyčių reikalus.

Kolegijai simboliškai vadovavo pirmininkas Mogiliavo arkivyskupas metropolitas, joje posėdžiavo caro paskirtas nuolatinis vyskupas ir prelatas bei 6 asesoriai. Tačiau Kolegiją ir toliau valdė civilinis prokuroras, kurio pagrindinis uždavinys buvo stebėti, ar įstaigos veiksmai neprieštarauja valdžios įstatymams.

Nuo 1800 m. pabaigos kiekviena katalikų vyskupija gavo leidimą 3 metams deleguoti į departamentą, o vėliau į Kolegiją po asesorių, išrinktą iš prelatų arba kanauninkų¹⁶, tačiau institucijose nebuvo nė vieno asesoriaus, skirto unitų vyskupijų. Unitų reikalų padėtis departamente bei Kolegijoje rodė rusų valdžios požiūrį į unitus kaip į nesavarankišką konfesinį darinį su neaiškia ateitimi. „Unitai yra priskirti[ni] arba prie mūsų, arba prie katalikų – atskirai jie neegzistuoja, taigi negali turėti narių“¹⁷, – teigė Pavelas I, tokios pat nuomonės laikėsi ir Aleksandras I¹⁸.

XVIII a. pabaigoje ir ypač XIX a. pradžioje Unitų Bažnyčioje matoma ženklėsnė slinktis katalikybės link. Unitų Bažnyčios valdyme dar apie XVIII a. 7-ąjį dešimtmetį imtos praktikuoti Katalikų Bažnyčios pavyzdžiu iš prelatų ir kanauninkų sudarytos kapitulos¹⁹, Unitų Bažnyčios dvasininkų Sinodas XVIII a. pabaigoje įteisino unitų liturgijos lotynizaciją²⁰, kurią ypač

parapijas bei bažnytines institucijas, nagrinėjo teisminius (dažniausiai turto) dvasininkijos klausimus, taip pat prižiūrėjo ganytojišką veiklą, ypač stebėjo, kad ji nedarytų žalos stačiatikių religijai.

¹⁴ 1811 m. birželio 25 d. bendras ministerijų įsteigimo manifestas, *PSZ*, I, t. 31, Nr. 24686.

¹⁵ 1817 m. spalio 24 d. caro manifestas apie Dvasinių reikalų ir liaudies švietimo ministerijos įkūrimą, *PSZ*, I, t. 34, Nr. 27106; 1825 m. sausio 20 d. caro įsakas, ten pat, t. 40, Nr. 30197. 1817–1824 m. valdyba vadinosi Dvasinių reikalų departamentu ir tvarkė ne tik kitatikių, bet ir stačiatikių reikalus. Šiuo laikotarpiu vienintelį kartą visų imperijos religijų reikalai buvo įtraukti į vieną instituciją.

¹⁶ 1800 m. spalio 11 d. caro įsakas, *PSZ*, I, t. 26, Nr. 19595.

¹⁷ 1800 m. gruodžio 29 d. caro įsakas, *PSZ*, I, t. 26, Nr. 19706.

¹⁸ Žr.: И.Белоголов, *Акты и Документы, относящиеся к устройству и управлению Римско-католической церкви в России*, т. 1 (1762–1825 г.), Петроград, 1915, p. 161–162.

¹⁹ B.Kumor, *Historia Kościoła*, t. 6, Lublin, 1985, p. 226.

²⁰ A.Prašmantaitė, Peterburgo politika Lietuvos unitų atžvilgiu XIX amžiuje, *LKMA Metraštis*, t. 12, Vilnius, 1998, p. 426.

palaikė Jėzuitų ir Bazilijonų ordinai. Pavelo I religinės laisvės deklaravimas, davęs galimybę rinktis unitams arba stačiatikybę, arba katalikybę, suaktyvino Katalikų Bažnyčios pastangas pritaukti unitus²¹. Po 1800 m. Pavelo I pasakytos nuomonės apie Unitų Bažnyčios kaip konfesinio darinio nestabilumą ir popiežiaus nuncijaus Laurencijaus Littos paviešinimo apie Romos kongregacijos nutarimą, kuris leido unitų tikintiesiems ir dvasininkams priimti katalikybę, taip pat po kai kurių 1801–1802 m. Kolegijos ir Mogiliavo Romos katalikų dvasinės konsistorijos potvarkių, katalikų buvo paskleisti gandai, kad unija bus panaikinta. Tuo patikėję unitai ir jų šventikai pradėjo masiškai pereiti į katalikybę²². Mogiliavo metropolitas Stanislavas Bogušas Sestrencevičius tokiems neofitams leido celebruoti Mišias senąja slavų kalba ir išleido specialų apeigyną²³. Baltarusijos istorikų duomenimis, tuo metu unitų perėjimas į katalikybę imperijoje pasiekė didžiausią, koks kada nors buvo, mastą²⁴, kartu vyko gana spartus stačiatikių neofitų grįžimas į unitų tikėjimą.

Unitų Bažnyčios katalikiška perspektyva tačiau netenkino nei valdančiųjų stačiatikių, nei unitų dvasininkijos sluoksnių. Augant stačiatikių ir unitų bažnytinės valdžios nepasitenkinimui, 1807 ir 1810 m. Valdantysis Senatas, spaudžiamas Sinodo, kuris vienintelis prisiskyrė sau prozelitizmo teisę, uždraudė priiminėti unitus į katalikus ir įsakė grįžti į Unitų Bažnyčią, taip ištaisydamas Pavelo I klaidą²⁵. Pastangų silpninti katalikybės įtaką unitams taip pat dėjo Unitų Bažnyčios hierarchai Teodosijus Rostockis, Heraklis Lisovskis, Grigorijus Kochanovičius, Jonas Krasovskis. Unitų bažnytinės valdžios pozicija turėjo tiesioginę įtaką kai kuriems 1804–1809 m. Unitų Bažnyčios valdymo pertvarkymams.

Polocko arkivyskupo Lisovskio pastangomis Kolegijoje buvo sumažintas Unitų Bažnyčios valdymo priklausomumas nuo katalikų. Pagrindinis re-

²¹ Žr. 1803 m. rugpjūčio 27 d. caro įsaką, *PSZ*, I, t. 27, Nr. 20916.

²² 1800 m. gruodžio 29 d. caro įsakas, *PSZ*, I, t. 26, Nr. 19706; 1807 m. spalio 25 d. Senato įsakas, *PSZ*, I, t. 29, Nr. 22659.

²³ В.Кумор, *Historia Kościoła*, t. 6, p. 238.

²⁴ 1803 m. vien Polocko vyskupijoje į katalikybę perėjo apie 100 tūkst. unitų tikinčiųjų, XIX a. Minsko gubernijos Dysnos ir Vileikos apskrityse – apie 20 tūkst. tikinčiųjų (žr. Г.Я.Киприанович, *Исторический очерк православия, католичества и унии в Белоруссии и Литве с древнейшего до настоящего времени*, Вильна, 1899, p. 199; *Канфесіі на Беларусі*, p. 8). Baltarusijos istorikė Jelena Filatova mano, jog savanoriškam unitų susinaikinimui pereinant į katalikybę talkino lojali Aleksandro I politika (Е.Н.Филатова, *min. veik.*, p. 51–52). Taip pat žr. С.А.Падокшын, *Унія. Дзяржаўнасць. Культура (Філасовска-гістарычны аналіз)*, Мінск, 2000, p. 100; *Канфесіі на Беларусі (канец XVIII–XX ст.)*, навуковы рэдактар У. І. Навіцкі, Мінск, 1998, p. 8–9.

²⁵ 1807 m. spalio 25 d. ir 1810 m. rugpjūčio 8 d. Senato įsakai, *PSZ*, I, t. 29, Nr. 22659; t. 31, Nr. 24320.

organizacijos pretekstas buvo katalikų nekompetentingumas tvarkant unitų reikalus. 1804 m. Lisovskis išsirūpino, jog į Kolegiją būtų leista įtraukti vieną unitų vyskupą ir tris asesorius (po vieną iš kiekvienos unitų vyskupijos)²⁶. Reorganizacijai naudos nedavus²⁷, unitų hierarchų toliau spaudžiama, 1805 m. Kolegija buvo padalyta į katalikų ir unitų departamentus²⁸. Unitų departamento pirmininku tapo unitų arkivyskupas.

Po metų (1806 m.) Aleksandras I atgaivino unitų metropoliją, jai priskyre iki tol autonomiškas unitų vyskupijas, Lisovskis tapo unitų metropolitu su senosiomis Kijevo metropolito teisėmis. Kadangi 1807 m. popiežius Pijus VII įkūrė Austrijai per padalijimus atitekusoje teritorijoje Lvovo unitų metropoliją²⁹, caras, metropolito Lisovskio prašomas, 1809 m. pertvarkė unitų vyskupijų tinklą Rusijoje – atkūrė Lietuvos (Vilniaus) unitų metropolinę vyskupiją³⁰. Dabar unitų metropolitas gavo savo vyskupiją ir tapo mažiau priklausomas nuo katalikų³¹.

1804–1809 m. Unitų Bažnyčios valdymo pertvarkymai, riboję katalikų įtaką unitams, suprantama, buvo parankūs ne tik Unitų Bažnyčiai, bet ir rusų valdžiai, kuri Katalikų Bažnyčią laikė svarbia krašto gyventojų integracijos į imperiją kliūtimi ir neprarado vilčių papildyti krašte stačiatikius unitų sąskaita. Tačiau net paviršutiniškai žvelgiant aišku, kad Pavelo I ir Aleksandro I Unitų Bažnyčios valdymo reorganizacijos neturėjo jos panaikinimo tikslo, kaip bandė įrodinėti kai kurie tyrinėtojai. Sprendžiant iš gausių publikuotų šaltinių duomenų, ko gera, arčiau tiesos buvo rusų politikas ir istorikas Dmitrijus Tolstojus; jis teigė, jog minėtų carų politika uniją labiau stiprino, nei silpnino³².

²⁶ 1804 m. liepos 12 d. caro įsakas, *PSZ*, I, t. 28, Nr. 21393.

²⁷ Svarstant Unitų Bažnyčios klausimus visi unitų atstovai turėjo po du balsus, kad būtų po lygiai katalikų ir unitų atstovų balsų, tad balsuojant paprastai lemdavo kolegijos pirmininko, kuris buvo katalikas, balsas (H. Lisovskio raštas Švenčiausiojo Sinodo oberprokurorui ir sprendimas dėl Unitų Bažnyčios padėties, *Уния в документах*, Минск, 1997, p. 427–429).

²⁸ 1805 m. birželio 16 d. caro įsakas, *PSZ*, I, t. 28, Nr. 21836.

²⁹ B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 7: *Czasy najnowsze, 1815–1914*, Lublin, 2001, p. 112.

³⁰ 1807 m. įkūrus Varšuvos kunigaikštystę, Balstogės sritis perėjo Rusijos dispozicijon, taip prie Bresto vyskupijos buvo prijungta didžioji Supraslio vyskupijos dalis. Vilniaus vyskupijai buvo atskirta jos šiaurinė dalis (300 bažnyčių (10 dekanatų)). 1809 m. vasario 14 d. caro įsakas, *PSZ*, I, t. 30, Nr. 23482.

³¹ Juozapo Semaškos raštas dėl naujo unitų vyskupijų sutvarkymo, b. d., juodraštis, *Записки Иосифа митрополита Литовскаго* (toliau – *Записки*), t. 1, Санкт-Петербург, 1883, p. 481.

³² Д.А.Толстой, *Иосиф митрополит Литовский и воссоединение униатов с православной церковью в 1839 году*, СПб, 1869, p. 9–13. Tolstojus Aleksandro I laikais tvarkė kitatikių reikalus Vyriausiojoje kitatikių dvasinių reikalų valdyboje, tad, reikia manyti, žinojo padėtį.

Unijos likvidavimo strategija 1796–1839 m. laikotarpiu buvo suformuluota kaip politinė doktrina Nikolajaus I valdymo metais. Jau pirmuosiuose caro potvarkiuose buvo ryškios stačiatikybės stiprinimo tendencijos, vėliau tapusios vienu iš oficialiojo tautiškumo ideologijos „stačiatikybė, patvaldys-tė, tautiškumas“ pagrindų. Tad nėra ko stebėtis, kad caras 1827 m. atgaivino Jekaterinos II laikų unitų atvertimo į stačiatikius mintį.

Prievartinė atvira Jekaterinos II antiunijinė politika žemėse, kur vyravo katalikai, buvo sunkiai įmanoma. Lietuvoje, Baltarusijoje buvo stipri katalikybės, lenkų kultūros, bajorijos ir žemvaldžių įtaka, unija gyvybingesnė nei Ukrainoje, Bažnyčių ryšys glaudesnis, ir tai nulėmė Nikolajaus I unitų politikos taktiką. Jo meto unitų politikos savitumas buvo Unitų Bažnyčios pagrindų naikinimas iš vidaus, unitų dvasininkijos rankomis. Tokios politikos galimybė tuo metu atsirado dėl sustiprėjusios įtampos tarp Unitų Bažnyčios hierarchų ir Katalikų Bažnyčios dėl įtakos (lotynizacija, prozelitizmas) bei privilegijų (ypač politinio ir administracinio valdymo srityse) taip pat dėl destruktivių pokyčių pačioje Unitų Bažnyčioje, kuriems įtakos irgi darė katalikybė. Tarp menkai išprususios, neturtingos ir neįtakingos diecezinės unitų dvasininkijos ir privilegijuoto elitinio Bazilijonų ordino, kuris, iš esmės pusiau katalikiškas, buvo svarbiausia unijos atrama, gilėjo socialinė, kultūrinė, ideologinė praraja, didėjo vidinis antagonizmas³³. Visa tai leido rusų valdžiai interpretuoti padėtį kaip unijos padarinį.

Naujosios unitų politikos pradžia laikytinas 1827 m. caro įsakas, uždraudęs priimti į Bazilijonų ordiną katalikus ir iš unitų dvasininkijos pareikalavęs slavų kalbos mokėjimą³⁴. To įsako paskatintas, po kelių savaičių Kolegijos unitų asesorius Juozapas Semaška įteikė rusų valdžiai Unitų Bažnyčios reorganizacijos (faktiškai – likvidacijos) siūlymus, kurie tapo tolesnių veiksmų pagrindu. Bendromis dalies unitų dvasininkų, išreiškusių nepatenkintą, priešiškos bazilijonams ar katalikybei dvasininkijos nuostatas, ir rusų valdžios jėgomis 1827–1839 m. buvo įgyvendinta Unitų Bažnyčios likvidavimo programa, t.y. sprendžiamas vadinamasis „unitų klausimas“, kurio esmė buvo Bazilijonų ordino naikinimas, kelio pereiti į katalikybę užkirtimas, laipsniškas katalikybės elementų šalinimas, prorusiška dvasininkijos ugdymo reforma, silpnesnių dvasininkų patraukimas privilegijomis, taip pat kryptingas Unitų Bažnyčios valdymo reformavimas.

³³ Bazilijonams priklausė turtingiausios parapijos, jų rankose buvo visi unitų dvasininkijos ugdymo, bendruomenės kultūros ir švietimo reikalai, iš jų buvo renkami vyskupai, kiti aukšti Bažnyčios pareigūnai.

³⁴ 1827 m. spalio 9 d. caro įsakas, *PSZ*, II, t. 2, Nr. 1449.

Unitų Bažnyčios politinio bei administracinio valdymo panoramoje Nikolajaus I metais išsiskiria du laikotarpiai. Pirmuoju laikotarpiu (1827–1831 m.) svarbiausias Unitų Bažnyčios valdymo pakeitimas buvo jos politinio ir administracinio valdymo atribojimas nuo Katalikų Bažnyčios. Šiuo požiūriu Unitų Bažnyčiai buvo reikšmingas 1828 m. balandžio 22 d. caro įsakas «Dėl Graikų unitų dvasinės kolegijos įkūrimo»³⁵.

Minėtu įsaku Romos katalikų dvasinės kolegijos unitų departamentas buvo perorganizuotas į savarankišką Graikų unitų dvasinę kolegiją. Pertvarkymas aiškintas kaip noras užtikrinti, kad Unitų Bažnyčios įstatymai, apeigos ir bažnytinio valdymo tvarka būtų apsaugota nuo svetimų, nebūdingų Rytų graikų apeigoms papročių, tiksliai laikantis 1596 m. unijos susitarimų. Tačiau tikrieji motyvai buvo tai, kad atskira Kolegijos institucija davė galimybę tvarkyti Unitų Bažnyčios dvasinius reikalus, žemes ir kapitalus, išvengiant Katalikų Bažnyčios kišimosi.

Kad Kolegija buvo apgalvotas žingsnis stačiatikių link, rodė jos narių bažnytinės hierarchijos titulai bei didesnis priklausomumas nuo pasaulietinės valdžios. Kolegijos pirmininku tapo unitų metropolitas, jos valdybą sudarė civilinis prokuroras, caro skiriamas vyskupas ir archimandritas (vietoje prelado) ir vyskupijoms atstovavę 4 protojerėjai (vietoje asesorių). Protojerėjaus titulą gavo dieceziniai unitų kunigai, įrodę atsidavimą valdžiai, jų skiriamasis ženklas buvo ant krūtinės nešiojamas aukso kryžius ir ypatingas atlyginimas. Protojerėjai turėjo būti vyskupijų atstovai (renkami vyskupijų 3 metams), tačiau greitai specialiais potvarkiais jiems buvo suteiktas tik valstybės tarnautojo statusas. Juos skyrė rusų valdžia pati arba iš dviejų Kolegijos teiktų kandidatų, jų tarnybos laikas nebebuvo ribojamas³⁶. Taip buvo panaikinta vyskupijų įtaka Kolegijos sprendimams.

Unitų Kolegija, kaip ir katalikų Kolegija, buvo pavaldi Valdancijam Senatui ir Vyriausiajai kitatikių dvasinių reikalų valdybai. Po 1830–1831 m. sukilimo valdyba, pavadinta Kitatikių dvasinių reikalų departamentu, buvo perduota Vidaus reikalų ministerijos žinion³⁷, ir unitų Kolegija faktiškai tapo šios ministerijos nutarimų vykdytoja³⁸.

³⁵ 1828 m. balandžio 22 d. caro įsakas, *PSZ*, II, t. 3, Nr. 1977.

³⁶ Juozapo Semaškos raštas apie Romos katalikų dvasinės kolegijos asesorių parinkimą, 1841 12 04, *Zanucku*, t. 1, p. 652.

³⁷ 1832 m. vasario 2 d. caro įsakas Senatui, *PSZ*, II, t. 7, Nr. 5126.

³⁸ Kitatikių dvasinių reikalų departamente buvo priimami sprendimai apie unitų vyskupų skyrimus, vyskupijų vizitavimą, dvasinių mokyklų unitams kūrimą, ikonostasų statymą unitų bažnyčiose, stačiatikiškų liturginių knygų platinimą, represijas prieš nelojalius valdžiai dvasininkus, vienuolynų likvidavimą, disponavimą turtu ir pan. (M.R a d w a n, *Carat wobec Kościola greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796–1839*, Roma–Lublin, 2001, p. 56).

Caro įsaku „Dėl Graikų unitų dvasinės kolegijos įkūrimo“ taip pat buvo įvykdyta administracinė Unitų Bažnyčios reforma – tendencingai pertvarkyta unitų vyskupijų struktūra. Vietoj keturių buvusių vyskupijų buvo suformuotos dvi vyskupijos – Lietuvos su katedra Žirovicuose³⁹ ir Baltarusijos su katedra Polocke. Katedroms buvo parinktos vietos, kur nebūtų Katalikų Bažnyčios hierarchų, taigi ir jų įtakos.

Vyskupijų valdymas taip pat buvo sutvarkytas pagal stačiatikių modelį. Vyskupijose buvo panaikintos kapitulos. Vietoj jų ėmė veikti katedrų soborai, o prie kiekvieno soboro – konsistorija, seminarija ir žemesnioji dvasinė mokykla⁴⁰. Katedrų soborus sudarė 18 protojerėjų, kurie turėjo užtikrinti visų įstaigų funkcionavimą. Konsistorijai vadovavo rusų valdžios skiriamas pirmininkas, joje buvo 4 nariai, renkami iš soboro protojerėjų, ir vyskupo skiriamas bazilijonų atstovas⁴¹. Bazilijonų valdymo autonomija (egzistavusi nuo 1802 m.) buvo panaikinta, jų reikalai perduoti vyskupų ir konsistorijų žinion⁴².

Antro laikotarpio (1832–1839 m.) Unitų Bažnyčios politinio valdymo savitumas – jos valdymo atskyrimas nuo bendro katalikų valdymo ir sukoncentravimas stačiatikių valdymo institucijose. Toks sprendimas buvo apgalvotas žingsnis pereiti prie Unitų Bažnyčios panaikinimo ir religinio unitų sujungimo su Stačiatikių Bažnyčia.

Iniciatyva perduoti Graikų unitų dvasinės kolegijos valdymą stačiatikių valdymo organams kilo 1832 m. Tuo metu tokio reikalo būtinybę rusų valdžiai iškėlė nuo 1829 m. unitų vyskupas Semaška. Jis buvo susirūpinęs dėl 1830–1831 m. sukilimo metu susilpnėjusio rusų administracijos dėmesio „unitų klausimui“, tuometinės Vidaus reikalų ministerijos vadovybės abejingumo ir Unijos rėmėjų aktyvėjimo⁴³.

³⁹ Į Lietuvos vyskupiją įėjo Vilniaus, Bresto vyskupijos ir vakarinė Lucko vyskupijos dalis (Vilniaus, Gardino gubernijos, Balstogės sritis ir unitų parapijos, buvusios šiaurinėje Voluinės gubernijos dalyje), politiniais taktiniais sumetimais siekta, kad ši vyskupija apimtų teritorijas, kuriose buvo mažai stačiatikių ir daug katalikų, taigi kur buvo stipresnės unijinės nuotaikos (Juozapo Semaškos raštas apie naują unitų vyskupijų pertvarkymą, b. d., juodraštis, *Zanucku*, t. 1, p. 481–484).

⁴⁰ Polocke taip pat įkurta Graikų unitų dvasinė akademija, kuri rengė aukštąją unitų dvasininkiją. Anksčiau, iki 1828 m., aukštoji unitų dvasininkija buvo rengiama drauge su katalikų Vilniaus vyriausiojoje seminarijoje.

⁴¹ 1828 m. spalio 17 d. caro įsakas, *PSZ*, II, t. 3, Nr. 2354.

⁴² 1832 m. Unitų Bažnyčioje buvo panaikinta vienuolyno provincijolo pareigybė (1832 m. vasario 16 d. caro įsakas, *PSZ*, II, Nr. 5169).

⁴³ Juozapo Semaškos atsiminimai, rašyti 1861 m., *Zanucku*, t. 1, p. 70–76.

Kad unitų reikalai būtų koordinuojami iš vieno centro, netrukus atsirado ir papildomų motyvų. Jausdami artėjantį Unitų Bažnyčios galą, kai kurie stačiatikių vyskupai, panaudodami misionierius, rusų valdininkus ir policiją, savo iniciatyva ėmėsi prievarta versti į stačiatikybę pavienius unitus⁴⁴. Tačiau vidaus reikalų ministras Dmitrijus Bludovas ir unitų vyskupas Semaška laikėsi požiūrio, kad Unitų Bažnyčiai pertvarkyti turį būti ilgalaikiai parengiamieji veiksmai, kad atvertimas į stačiatikius turės vykti visų unitų iš karto. Be to, į stačiatikius visų pirma reikėjo palenkti unitų dvasininkiją ir tik po to per ją veikti liaudį⁴⁵. Semaškos ir Bludovo manymu, netoliaregiškos stačiatikių vadovybės akcijos kenkė „unitų klausimo“ sprendimui, nes paviešino tikruosius vyriausybės ketinimus, nuteikė tikinčiuosius prieš valdžios reformas, stačiatikių dvasininkus ir provokavo neramumus.

Tačiau su Kolegijos perdavimu Sinodui dvasinės ir civilinės rusų valdžios neskubėta. Stačiatikių metropolitų įsitikinimu, patį Kolegijos perdavimą Sinodui abiejų Bažnyčių vadovams reikėjo labai gerai apsvarstyti, nes tokia kardinali priemonė, būdama per ankstyva, galėjo atstumti unitus. Sinodo baimintis, kad unitų reikalų perėmimas nesukeltų sąmyšio tarp 40 mln. stačiatikių, ypač „tamsiausių“ jų sluoksnių, taip pat sentikių, ir nenuteiktų prieš stačiatikių vadovybę⁴⁶. Juolab kad keičiant unitų pavaldumą, komplikavosi ir sentikių, kurie buvo Vidaus reikalų ministerijos policijos žinioje, valdymo reikalai⁴⁷.

Principiniams dalykams išsiaiškinti Maskvos metropolito Filareto siūlymu 1834 m. birželio 21 d. caro buvo įkurtas slaptas unitų reikalų komitetas (dirbti pradėjo 1835 m. gegužės 25 d.), į kurį įėjo Stačiatikių ir Unitų Bažnyčių vadovai bei rusų administracijos atstovai pasauliečiai⁴⁸. Komitetui buvo pavesta apibrėžti abiejų Bažnyčių tarpusavio santykių taisykles, kai jos taps priklausomos Sinodui, apgalvoti sėkmingos „unitų klausimo“ sprendimo eigos ir (slaptuose posėdžiuose) galutinio unitų atvertimo į stačiatikius prie-

⁴⁴ 1833 m. birželio mėn. Polocke ir Počajeve buvo įsteigtos stačiatikių vyskupijos. Polocko vyskupas Smaragdas per pirmąjį mėnesį atvertė į stačiatikius 5 tūkst. unitų. Iki 1834 m. taip buvo atversta į stačiatikius apie 50 tūkst. unitų. Tokiai iniciatyvai, pagal Semašką, pritaręs ir tuometinis Sinodo oberprokuroras Nečijajevs. (*Записки*, t. 1, p. 78, 83, 697).

⁴⁵ Г.Я.Киприанович, *мін. veik.*, p. 246.

⁴⁶ И.Чистович, *Пятидесятилетие (1839–1889) воссоединения с православной церковью западно-русских униатов. Обзор событий воссоединения в царствование имп. Николая I*, СПб, 1889, p. 40–42.

⁴⁷ Juozapo Semaškos parengtas Dmitrijaus Bludovo raštas su veiksmų planu ėmus veikti specialiajam komitetui, 1835 02 20, *Записки*, t. 1, p. 707.

⁴⁸ Ten pat, p. 701–707; E.Likowski, *Dzieje Kościoła unickiego*, cz. 2, Kraków, 1906, p. 91.

mones, taip pat suderinti Vidaus reikalų ministerijos ir stačiatikių vadovybės (Graikų rusų reikalų valdybos) veiksmus. Kaip pirmas žingsnis įteisinant Unitų Bažnyčios pavaldumą Sinodui, komitetui pavesta perduoti unitų dvasines mokyklas Sinodo žinioje buvusiai dvasinių mokyklų komisijai (tai įvykdyta 1835 m. pabaigoje)⁴⁹.

Pačią unitų Kolegiją iš pradžių nutarta perduoti ne tiesiogiai Sinodo, o Sinodo oberprokuroro žinion. Tikėtasi, kad oberprokuroro kaip pasauliečio statusas kels mažiau nerimo, nes valdymo perdavimas iš pasaulietinės institucijos (ministerijos) pasauliečiui neatrodys toks drastiškas nei unitams, nei stačiatikiams⁵⁰.

Graikų unitų Kolegija tapo atskaitinga Švenčiausiojo Sinodo oberprokurorui nuo 1837 m.⁵¹, drauge dar liko pavaldi Valdancijam Senatui. Vien tik Sinodui Kolegija tapo pavaldi 1839 m. kovo 17 d.⁵² 1839 m. kovo 25 d. caras, pasiremdamas Polocko Soboro aktu⁵³, pasirašė kovo 23 d. Švenčiausiojo Sinodo pranešimą (veikinį) apie Unitų Bažnyčios sujungimą su Stačiatikių Bažnyčia. Šiuo dokumentu Kolegija taip pat buvo pervardinta į Baltarusijos–Lietuvos dvasinę kolegiją, jai suteiktas atitinkamo pavaldumo Sinodo kontoros statusas. Nors Kolegija perduodavo buvusioms unitų, o dabar «naujųjų stačiatikių» vyskupijoms Sinodo įsakymus ir teoriškai buvo jų aukščiausioji valdyba, ji neteko teisės administruoti vyskupijų ir mokyklų. 1841 m. rusų valdžiai perėmus Unitų Bažnyčiai priklausiusias žemes, Kolegijai paliktas tvarkyti tik 1 mln. rb kapitalas, faktiškai – kasininkės funkcijos⁵⁴. 1843 m. Kolegija buvo panaikinta⁵⁵.

[Iteikta 2004 m. gruodžio mėn.]

⁴⁹ Juozapo Semaškos pranešimai carui apie „unitų klausimo“ sprendimo eigą ir apie unitų reikalų komiteto įkūrimą, 1834 04 25, 1835 05, *Zanucki*, t. 1, p. 665–669, 687–690; Vidaus reikalų ministro raštas apie unitų dvasinių mokyklų pavaldumo perdavimą dvasinių mokyklų komisijai, 1835 12 22, ten pat, p. 745.

⁵⁰ И.Чистович, min. veik., p. 42; Juozapo Semaškos parengtas Dmitrijiaus Bludovo rašto dėl unitų reikalų perdavimo Švenčiausiojo Sinodo oberprokurorui juodraštis, 1836 11, *Zanucki*, t. 1, p. 721.

⁵¹ 1837 m. sausio 1 d. caro įsakas, *PSZ*, II, t. 12, Nr. 9825.

⁵² 1839 m. kovo 17 d. caro įsakas, *PSZ*, II, t. 14, Nr. 12133.

⁵³ 1839 m. vasario 12 d. Polocko Soboro aktą ir unitų vyskupų prašymą dėl prisijungimo prie Stačiatikių Bažnyčios žr. *Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссиею*, т. 16, СПб, 1889, p. 138–145.

⁵⁴ W. Chotkowski, *Dzieje Zniweczenia św. Unii na Białorusi i Litwie w świetle pamiętników Siemaszki*, Kraków, 1898, p. 174–175.

⁵⁵ 1843 m. rugpjūčio 14 d. caro įsakas, *PSZ*, II, t. 18, Nr. 17111.

УПРАВЛЕНИЕ УНИАТСКОЙ ЦЕРКВИ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В 1796–1839 гг.

Ева Шенавичене

Резюме

В статье на основе опубликованных источников и специальной литературы рассматриваются особенности политического и административного управления Униатской Церкви в 1796–1839 гг. на землях бывшего Великого Княжества Литовского, перешедших к России после III раздела Польско-Литовского государства. При этом принимается во внимание положение о том, что управление Церквью в период царствования Павла I и Александра I отличалось от управления в период царствования Николая I.

Первый период (1796–1825) принес России надежду перемен, попытки сочетания реформ и феодального абсолютизма. В то время, как после французской революции возникла явная угроза абсолютизму в Европе, отношение к иноверам в России приняло оттенок терпимости. Поэтому перемены в политическом управлении Униатской Церкви носили лишь общий характер подчинения ее под государственный контроль, а в административном управлении – были конструктивными.

Власти стремились упорядочить административное управление Церкви путем восстановления бывшей структуры епархий и институций. В конце правления Екатерины II в России действовала единственная Белорусская (Полоцкая) епархия. В 1798 г. из Полоцкой епархии были выделены Брестская и Луцкая епархии. В епархиях была восстановлена сеть деканатов. Также восстановлены капитулы и консистории, которые были переданы в ведение епископов.

Политическое управление Униатской Церкви в данный период отражало общее стремление Российского государства сблизить способы государственного управления иноверческих конфессий и Православной Церкви. Высшей властью для Униатской Церкви объявлялась царская власть, были запрещены конфиденциальные связи с папой. Политический надзор над Церковью осуществлялся с помощью институций политического надзора над Католическим Костелом: в 1797 г. при Юстиц-коллегии по делам Курляндии, Эстонии и Финляндии был учрежден департамент по делам римских католиков (с 1798 г. он становится самостоятельным), в 1801 г. преобразованный в Римско-католическую духовную коллегия. Учрежденная в Петербурге коллегия не придерживалась канонических предписаний, была независимой от папы и подчинялась Правительствующему Сенату. Она стала высшей духовной властью католиков и униатов Российской империи, что позволило светским властям контролировать дела Костелов. В 1811 г. коллегия была подчинена Главному уп-

равлению духовных дел иностранных вероисповеданий, действующему на правах министерства.

В конце 1800 г. всем католическим епархиям было дозволено на 3 года делегировать в департамент, а позже в коллегии по одному заседателю (асесору), выбранному из прелатов или каноников. С другой стороны, не предлагался ни один заседатель из униатских епархий. Подчинение Униатской Церкви римско-католическим духовным учреждениям и второстепенное положение униатских дел отражало отношение российских императоров к униатам как к несамостоятельному конфессиональному образованию с неопределенным будущим. В начале XIX в. отмечается уклон Униатской Церкви в сторону католичества. В данный период обращение униатов в католичество приобрело наибольший масштаб, чем когда-либо в империи, наряду с этим происходил и довольно стремительный процесс возврата православных неофитов в униаты.

Однако католическая перспектива Униатской Церкви не удовлетворяла ни православное, ни униатское высшее духовенство. Униатские митрополиты пытались ослабить влияние католичества на Униатскую Церковь, их позиция имела непосредственное воздействие на некоторые преобразования управления Церкви в 1804–1809 гг.

Благодаря усилиям митрополита Гераклия Лисовского, в коллегии уменьшилась зависимость управления униатами от католиков. В 1804 г. Лисовский добился позволения ввести в состав коллегии одного униатского епископа и трех заседателей (по одному от униатской епархии), а в 1805 г. его стараниями коллегия была разделена на католический и униатский департаменты. По инициативе Лисовского в 1809 г. была восстановлена Литовская (Вильнюсская) митрополитская епархия. Преследовалась цель, чтобы униатский митрополит имел собственную епархию и был менее зависим от католиков.

Хотя преобразование управления и администрирования Униатской Церкви в 1804–1809 гг., ограничившее влияние католиков, было сподручно властям, которые считали Католический Костел значительным препятствием для интеграции населения края в состав империи, однако даже с первого взгляда видно, что реорганизация управления Униатской Церкви, предпринятая Павлом I и Александром I, в сущности не была направлена против ее существования. Стратегия ликвидации униии в качестве политической доктрины была сформулирована в годы правления Николая I.

Практически невозможным было осуществление принудительной и прямолинейной политики Екатерины II по отношению к униатам на территории, где большинство населения составляли католики. Особенностью политики Николая I было уничтожение Униатской Церкви изнутри с помощью униатского духовенства. Возможность осуществления подобной политики появилась вследствие усиления напряжения между высшей властью Униатской Церкви и Католическим Костелом из-за привилегий (в основном в области уп-

правления) и влияния (латинизация, прозелитизм), а также ввиду деструктивных изменений в самой Униатской Церкви, которым в определенной мере также способствовало католичество. Между малообразованным, несостоятельным и невлиятельным епархиальным униатским духовенством и привилегированным элитным орденом базилианов, который по своей сути наполовину являлся католическим, был житницей иерархов Церкви и главной опорой унии, углублялась социальная, культурная, идеологическая пропасть и усиливался внутренний антагонизм. Это дало возможность власти интерпретировать создавшееся положение как следствие унии.

В панораме правления Николая I можно выделить два периода. В первом периоде (1827–1831) наиболее важным изменением в политическом и административном управлении Униатской Церкви было отделение его дел от дел Католического Костела. В этом отношении для Униатской Церкви имел значение царский указ от 22 апреля 1828 г. «Об учреждении Греко-униатской духовной коллегии».

Данным указом униатский департамент Римско-католической духовной коллегии был преобразован в самостоятельную Греко-униатскую коллегию. Создание отдельной институции позволяло российским властям распоряжаться духовными делами, имуществом, землей и капиталом Униатской Церкви без вмешательства Католического Костела. О том, что эта коллегия была продуманным шагом в сторону православия, свидетельствовали введенные вместо католических православные титулы и названия должностей униатских священников и более тесная зависимость коллегии от светской власти, которая выражалась в устранении епархий от выбора заседателей и тем самым от влияния на работу коллегии.

Униатская коллегия, подобно католической, была подчинена Правительствующему Сенату и Главному управлению духовных дел иностранных вероисповеданий. После восстания 1830–1831 гг. Главное управление было преобразовано в Департамент духовных дел иностранных вероисповеданий и передано в ведение Министерства внутренних дел, таким образом униатская коллегия превратилась в исполнителя постановлений этого министерства.

Царским указом 1828 г. «Об учреждении Греко-униатской коллегии» также была осуществлена административная реформа Униатской Церкви. Вместо четырех бывших епархий образованы две: Литовская с кафедрой в Жировицах и Белорусская с кафедрой в Полоцке. Место для кафедр было подобрано там, где отсутствовали католические иерархии, таким образом удалось избежать их влияния.

Управление епархией было осуществлено по православной модели. В епархиях были упразднены капитулы, состоящие, как и в Католическом Костеле, из прелатов и каноников. Вместо них действовали кафедральные соборы, при каждом соборе – консистория, семинария и низшее духовное учи-

лице. Было упразднено автономное управление базилиан, их дела переданы в ведение епископов и консисторий.

Особенностью второго периода (1832–1839) политического управления Униатской Церкви являлось отделение его управления от общего управления иноверцев и его концентрация в институтах управления православных дел. Подобное решение являлось логичным шагом при переходе к религиозному слиянию Униатской и Православной Церквей. С 1832 г. была начата тайная подготовка к передаче Греко-униатской коллегии из ведения Министерства внутренних дел в ведение Святейшего Синода. Все действия согласовывались в этом направлении.

Однако идея подчинения коллегии Синоду столкнулась с препятствиями со стороны православного духовенства, опасавшегося отрицательных последствий для Православной Церкви. Как выход из создавшегося положения министр внутренних дел Дмитрий Блудов предложил императору компромиссный вариант: передать униатскую коллегию в ведение не Синода, а обер-прокурора Синода, который был мирянином.

Затянувшиеся разногласия властей и духовенства привели к тому, что Греко-униатская коллегия была подчинена обер-прокурору Синода в начале 1837 г., вместе с тем она осталась и в подчинении Правительствующего Сената. В непосредственное ведение Синода коллегия перешла после ликвидации унии в марте 1839 г. Коллегия была переименована в Белорусско-литовскую духовную коллегию, ей был предоставлен статус конторы Синода, она потеряла право администрирования епархий и школ. Коллегия была упразднена царским указом от 14 августа 1843 г.

CONTROL OF THE UNIATE CHURCH IN THE RUSSIAN EMPIRE IN 1796–1839

Ieva Šenavičienė

Summary

The article, relying on published sources, is devoted to discussing the characteristics of the political and administrative control of the Uniate Church in the former lands of the Lithuanian Grand Duchy, which Russia acquired after the Third Division of the Rzeczpospolita Republic. In reforming the political and administrative rule of the Uniate Church in this period, compatible with the ruling years of Paul I and Alexander I (1796–1825), and later Nicholas I, different policies of the Russian government to the Uniate Church were exhibited.

The reforms of the political and administrative rule of the Uniate Church by Paul I and Alexander I essentially did not have any anti-union goals. These reforms had a unification manner and reflected the general goals of the Russian Empire to made the control of the other religious confession like that of the Orthodox Church. Political supervision of the Uniate Church was carried out by the institutions of political supervision of the Catholic Church. This showed the attitude of the Russian authorities to the Uniates as a not independent confessional derivative with an unclear future. In 1804–1809 as the influence of the Catholic Church over the Uniate Church became stronger, the leaders of the Uniate Church began to reduce the influence of the Catholic faith as can be seen from some of the reforms in the rule of the Church which they initiated.

The strategy for liquidating the union in the 1796–1839 period was formulated in the years of the reign of Nicholas I. Because the open forced anti-Union policies of Catherine II in lands where Catholics dominated was hardly possible, the singularity of the Uniate policy of Nicholas I was the destruction of the foundations of the Uniate Church from within through the hands of the clergy. This political possibility arose at that time due to the greater tension between the hierarchs of the Uniate Church and the Catholic Church for influence (Latinization, proselytizing) and privileges (especially in the areas of the political and administrative control of the Uniate Church). The Catholic faith also had an effect on the increasing social, cultural, and ideological gap between the diocesan and monastery Uniate clergy.

In the years of Nicholas I two periods in the panorama of the rule of political and administrative control of the Uniate Church can be seen. In the first period (1827–1831) the most important changes in the rule of the Uniate Church had the goal of separating its political and administrative rule from the control of the Catholic Church. In this respect especially significant was the April 22, 1828 decree "For the Establishment of a Spiritual College for the Greek Uniates." In the second period (1832–1839) the singularity of ruling the Uniate Church was the separation of its political rule from the common rule of other religions and its concentration into the ruling institutions of the Orthodox. The reorganization of the rule ended with the religious joining of the Uniate Church to the Orthodox Church.